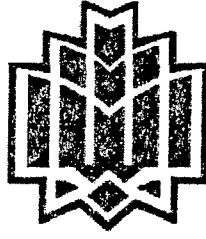

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۹۸۷۶۵

۸۷/۱/۱۰۴۹۳۵
۸۷/۱۱/۲۴

دانشگاه تربیت معلم تهران

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه جهت اخذ درجه دوره کارشناسی ارشد

رشته فلسفه و کلام اسلامی

موضوع:

منتخبات و نقد و بررسی حکمت بوعلی سینا

(علامه سمنانی)

استاد راهنما

دکتر محمدجواد رضایی‌ره

استاد مشاور

سرکارخانم دکتر بهجت واحدی

پژوهشگر

حسین شمسی

تاریخ

۱۳۷۸

۹۱۶۴۴

کتابخانه اساتید و محققان
موسسه تخصصی زبان

۱۳۸۷ / ۱۷ / ۲۵

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی

منتخبات و نقد و بررسی

حکمت الهی

تقدیر و تشکر

من لم یشکر المخلوق له یشکر الخالق

این مجموعه به انجام نمی رسید اگر نبود:

دکتر رضایی ره با راهنماییهایشان

دکتر واحدی با ارشاداتشان

خانم موسوی با دلسوزیهای خواهرانه اشان

و خانم حسین جانی با محبت های بی دریغشان

تقدیم

به مادرم

که مصداق بارز

فیلسوفی است

است

طلیعه

نام به نام خدای واحد، علت‌ها و طبایع، چهار عنصر و هفت اختر و نه فلک، آباء و امهات، این است و جز این نیست که هیچ تنابنده‌ای به نفس خویش کامل نبوده و نخواهد بود که اگر چنین بود نظام هستی بر مدار خویش می‌گردید و نیازی به مدبّر نداشت. بدین سان مقرر شد برای جهان، نظم و تدبیر و در جهان، انسان متفکر، لذا خدا عقل را آفرید (اول ما خلق الله العقل) و این خلق را محبوبترین مخلوق خویش قرار داد و انسان این خلیفه الله و اشرف مخلوقات را به نور عقل مزین فرمود. تا هر آن وقت که آن را مورد خطاب قرار دهد، أدبر فأدبر و أقبل فأقبل نماید و تعقل و تفکر را از ویژگی‌های بارز و فصل تمایز او با سایر موجودات قرار داد و عقل و خرد را به عنوان موهبتی الهی و حجتی باطنی برای هدایت‌های حیات بخش و تکامل آفرین خود در مسیر حرکت پر فراز و نشیب زندگی مادی و معنوی و اخروی در نهاد او به ودیعه نهاد.

آری تعقل و تفکر، بارزترین ویژگی انسان و فصل تمایز او با سایر موجودات است و انسان از بدو تولد همیشه علاقه مند بوده به واقعیت پدیده‌ها برسد و تاریخ حیات بشری جز ماجرای معرفت و تکاپوی اندیشه‌ها چیز دیگری نیست و دانشوران جامعه بشری از رهگذر نوآوری در عرصه اندیشه و ایجاد تحوّل و تطوّر آن همواره مشعل افروز راه زندگی و حیات آدمیان بوده اند. حال که در شب میلاد با سعادت پیامبر رحمت و عطوفت، این پایان نامه را به اتمام رساندم خدای را شاکرم که وحی را روشنگر عقل‌ها ساخت تا اندیشه‌ها اوج گیرد، قلم به انسان داد تا با ابریشم قلم، گوهر اندیشه‌ها را به هم پیوند زند تا فروغی از اندیشه‌های درخشان پدید آورد.

۱۶ ربیع الاول سال یک هزار و چهارصد و بیست و هشت

چکیده

حکمت سینوی از دیر باز مورد توجه دوستانان فلسفه‌ی اسلامی و غربی بوده و آثار مختلفی در تبیین و تشریح آن پدید آمده است. یکی از آثاری که در سده‌ی اخیر به زبان فارسی درباره‌ی فلسفه‌ی ابن سینا نگاشته شده و مورد توجه پاره‌ای از اصحاب فلسفه قرار گرفته، کتاب حکمت ابوعلی سینا نوشته‌ی علامه حائری سمنانی است. مؤلف این کتاب که گرایشات سینوی داشته و در عین حال مخالف مبانی حکمت متعالیه بوده است، در این اثر کوشیده است آرای ابن سینا را چنان تبیین کند که بتواند با استناد به آنها، مبانی فلسفه‌ی صدرایی را رد کند.

از این رو به مناسبت‌های مختلف مطالبی در رد اصالت وجود و تأیید اصالت ماهیت و انتساب آن به ابن سینا و نیز رد نظریه‌های وجود ذهنی و اتحاد عاقل و معقول و امثال آن آورده است. در مواردی نیز تفسیر و تلقی‌ای از آرای ابن سینا مطرح کرده که با تلقی پیشینیان اختلاف بسیار دارد. از این رو برای تتبع و تحقیق درباره‌ی آرای شیخ الرئیس مطالعه‌ی آن در بایست است. در عین حال، به عللی امروزه مورد استفاده‌ی اهل فلسفه قرار نمی‌گیرد و طالبان فلسفه رغبت زیادی به مطالعه آن ندارند.

به همین دلیل در این تحقیق سعی شده است منتخباتی از این کتاب، با نظمی قابل قبول و با اصلاحاتی در نگارش فراهم آید به گونه‌ای که مورد استفاده‌ی طالبان فلسفه‌ی سینوی قرار گیرد و سپس مورد سنجش و داوری قرار گیرد. حاصل این تلاش نوشته‌ای است که در بخش نخست آن مطالب و آرای عمده‌ی مؤلف را در محورهای شش‌گانه‌ی منطقی، وجود شناسی، جهان شناسی، نفس شناسی، خداشناسی و معاد شناسی گزارش شده و در بخش دوم به نقد پاره‌ای از مواضع او مانند دفاع از اصالت ماهیت، انکار وجود ذهنی و انکار اتحاد عاقل و معقول پرداخته شده است.

کلید واژه: ابن سینا، علامه سمنانی، اصالت ماهیت، اصالت وجود.

مقدمه ۱

بخش اول منتخبات حکمت بوعلی سینا

۱. مباحث منطقی

- ۱-۱. برخی از مباحث مطرح در منطق ۱۸
- ۱-۱-۱. اختلاف فارابی و شیخ الرئیس در علم بودن منطق ۱۸
- ۱-۱-۱-۱. نقد گفته‌های فخر رازی ۱۸
- ۲-۱-۱. منطق از مسائل علم النفس ۱۹
- ۳-۱-۱. اشکال دور در شکل اول ۱۹
- ۱-۳-۱-۱. پاسخ شیخ الرئیس از دور شکل اول به تقریر فاضل خفری ۲۰
- ۲-۳-۱-۱. احتیاج به اشکال منطقی حتی در بدیهیات ۲۱
- ۳-۳-۱-۱. ریشه‌ی مغالطه ابوسعید به عنوان علم و جهل ۲۱
- ۴-۳-۱-۱. سخن شیخ الرئیس در اشارت در بداهت انتاج شکل اول ۲۲
- ۴-۳-۱-۱. الف. اشکال شیخ الرئیس بر دو شرط اول ۲۲
- ۲-۱. تصوّر و تصدیق ۲۴
- ۱-۲-۱. تعریف تصوّر و تصدیق ۲۴
- ۱-۱-۲-۱. تعریف تصوّر و تصدیق در کتب مختلف شیخ ۲۵
- ۱-۲-۲-۱. اشتباه مصنفان در فهم کلام شیخ ۲۷
- ۲-۲-۲-۱. ابطال تقسیم علم به تصوّر و تصدیق ۲۷
- ۳-۲-۱. مناط تصوّر و تصدیق ۲۷
- ۱-۳-۲-۱. خلط میان مناط تصدیق مقابل تصوّر با مناط صدق و کذب ۲۸
- ۴-۲-۱. حالات مختلف نفس هنگام تصوّر و تصدیق ۲۸
- ۵-۲-۱. تصوّر و تصدیق غیر از علم است ۳۰
- ۱-۵-۲-۱. وجوه دقیق در استعمال علم در معلوم ۳۰
- ۲-۵-۲-۱. علم غیر از اذعان است ۳۱
- ۶-۲-۱. گفتار شیخ در علم و تصوّر و تصدیق و اعتقاد ۳۲
- ۷-۲-۱. جواب از سؤالاتی که خود بر شیخ الرئیس مطرح کرده ام ۳۲

۲. مباحث وجود شناسی

- ۱-۲. اصالت وجود یا ماهیت ۳۵
- ۱-۱-۲. براهین قائلان به اصالت وجود ۳۵
- ۲-۱-۲. ابن سینا و اصالت ماهیت شخصی واجب بالغير ۳۶
- ۳-۱-۲. شبهات اصالت ماهیت ۳۸
- ۱-۳-۱-۲. جواب مغالطات ۳۹
- ۲-۳-۱-۲. الزام قائلان اصالت وجود به مصادره و دور ۴۰
- ۳-۳-۱-۲. ابطال موجود بالعرض بودن ماهیت ۴۲
- ۴-۳-۱-۲. جواب به مغالطات صاحب بدایع الحکم به نحو ایجاز ۴۴
- ۴-۱-۲. اشتباهات طرفداران اصالت وجود در دخالت دادن اموری که مدخلیت در اصالت وجود ندارد. ۴۶
- ۱-۴-۱-۲. اشتباه اول، فرد دانستن وجود و کلی دانستن ماهیت. ۴۶
- ۲-۴-۱-۲. اشتباه دوم موجود بالذات بودن وجود و موجود بالعرض بودن ماهیت ۴۷
- ۳-۴-۱-۲. اشتباه سوم: مبالعرض باید منتهی بمابالذات شود ۴۸
- ۵-۱-۲. التزام معتقدان به اصالت وجود به پنج امر فاسد برای موجود بالعرض دانستن ماهیت ۴۹
- ۶-۱-۲. اصالت الوصف به جای اصالت الوجود ۵۰
- ۷-۱-۲. تأییداتی بر اصالت ماهیت از زبان معتقدان به اصالت وجود ۵۰
- ۸-۱-۲. مفهوم وجود و موجود ۵۲
- ۱-۸-۱-۲. سخن شیخ الرئيس در الهیات شفا در موجود و شیء و اقسام آنها ۵۲
- ۲-۸-۱-۲. فرق بین جعل وجود و جعل ماهیت ۵۳
- ۳-۸-۱-۲. نیازمندی وجود حقیقی به ماهیت در تحصل موضوعی ۵۴
- ۹-۱-۲. اشتراک معنوی وجود ۵۴
- ۱-۹-۱-۲. رفع تهمت از فلاسفه‌ی مشاء ۵۵
- ۲-۲. وحدت وجود، حقایق متباین و تشکیک ۵۶
- ۱-۲-۲. تحقیق منشأ اشتباه اعظام حکما در اعتقاد به اصالت وجود و وحدت وجود ۵۸
- ۲-۲-۲. عدم تعقل جامع بودن واجب تعالی مراتب وجود را بنابر وحدت وجود ۵۸
- ۳-۲. مبحث علم ۶۰
- ۱-۳-۲. تعریف شیخ الرئيس از علم ۶۰
- ۱-۱-۳-۲. حقیقت علم در شفا و پاسخ به شبهه اجتماع جوهر و عرض ۶۰
- ۱-۱-۳-۲. الف. توجیه عرض بودن علم در کلام شیخ ۶۱
- ۱-۱-۳-۲. ب. توضیح سخن شیخ در علم ۶۳
- ۱-۱-۳-۲. ج. سخن شیخ در فصل علم متضمن چند مطلب است: ۶۴

- ۲-۳-۲. اموری که مبنای اشکال لزوم اجتماع متقابلین از قول به وجود ذهنی می‌شود. ۶۵.....
- ۲-۳-۲-۱. بیان خلط و خبط در کلام متأخران در اشکال اجتماع جوهر و عرض. ۶۵.....
- ۲-۳-۲-۲. آیا معقول ذهنی عین اعیان خارجی است؟ ۶۶.....
- ۲-۳-۳. اقوال و آرا در تعریف علم. ۶۷.....
- ۲-۳-۳-۱. دو دلیل بر ضروری بودن علم و جواب آنها. ۶۷.....
- ۲-۳-۳-۲. سخن حکما در حقیقت علم. ۶۸.....
- ۲-۳-۴. تمایز بین «صورت حاصله» و «حصول صورت». ۷۰.....
- ۲-۳-۵. مغالطه‌ی ضروری بودن علم. ۷۱.....
- ۲-۳-۵-۱. بیان مغالطه. ۷۱.....
- ۲-۳-۵-۲. جواب از دلیل دوم. ۷۱.....
- ۲-۳-۶. اتحاد علم و معلوم یا عدم آن. ۷۲.....
- ۲-۳-۶-۱. علم عین معلوم بالذات است. ۷۲.....
- ۲-۳-۷. حصر علم حضوری در ذات واجب. ۷۳.....
- ۲-۳-۷-۱. مناط حضوری و حصولی. ۷۳.....
- ۲-۳-۷-۲. جواز اجتماع علم حضوری و علم حصولی در معلوم واحد. ۷۴.....
- ۲-۳-۸. استنتاج عجیب بر عکس آنچه مشهود است. ۷۵.....
- ۲-۳-۹. علم آیا قائم به نفس احساسات حواس است. ۷۶.....
- ۲-۳-۱۰. حقیقت علم نه صدور است و نه قیام و نه حلول. ۷۶.....
- ۲-۳-۱۱. الهام کروی در حقیقت علم. ۷۷.....
- ۲-۳-۱۲. آیا علم از مقوله‌ی اضافه است؟ ۷۷.....
- ۲-۴. وجود ذهنی. ۷۹.....
- ۲-۴-۱. حقیقت وجود ذهنی و اشتباهات در این مسأله. ۸۰.....
- ۲-۴-۲. سر لزوم تعبیر به وجود ذهنی در معقولات حتی از منکران وجود ذهنی. ۸۳.....
- ۲-۴-۳. ادله‌ی قائلان به وجود ذهنی. ۸۳.....
- ۲-۴-۳-۱. دلیل اول: تمیز معدومات از هم. ۸۳.....
- ۲-۴-۳-۲. دلیل دوم: حکم ایجابی بر معدوم. ۸۴.....
- ۲-۴-۳-۳. دلیل سوم: صحت انتزاع معنای واحد کلی از افراد نوع. ۸۵.....
- ۲-۴-۳-۴. دلیل چهارم: صرف الحقیقه. ۸۶.....
- ۲-۴-۴. اشکالات وارد بر وجود ذهنی. ۸۷.....
- ۲-۴-۴-۱. جواب به اشکالات. ۸۸.....
- ۲-۴-۴-۲. عدم ابتدای بحث وجود ذهنی بر اصالت وجود و ماهیت. ۸۸.....

- ۹۰..... ۲-۴-۳. دقیقه الهام یافته در رفع اجتماع جوهر و عرض
- ۹۱..... ۲-۴-۴. نفی وجود ذهنی و رفع اشکال معلوم بالذات دانستن علم
- ۹۲..... ۲-۴-۵. انحفاظ چیست؟
- ۹۲..... ۲-۴-۶. عدم التزام شیخ به وجود ذهنی معروف
- ۹۳..... ۲-۴-۷. سخن شیخ در اشارات مبنی بر علاقه بین معانی و الفاظ
- ۹۴..... ۲-۴-۸. سخن آخر در مورد وجود ذهنی
- ۹۵..... ۲-۵-۵. کلی طبیعی
- ۹۵..... ۲-۵-۱. شیخ و سه اعتبار برای کلی طبیعی
- ۹۶..... ۲-۵-۲. انحفاظ کلی طبیعی بین ذهن و خارج
- ۹۶..... ۲-۵-۱. توهم در چگونگی انحفاظ و جواب آن
- ۹۷..... ۲-۵-۳. ملاک فرق بین امر ذهنی و خارجی و مسأله کلی طبیعی
- ۹۷..... ۲-۵-۴. تصویر تحقق طبیعت من حیث هی در افراد
- ۱۰۰..... ۲-۵-۵. تحقیق در مراد از آباء متعدد
- ۱۰۱..... ۲-۵-۶. فرق بین کل و کلی
- ۱۰۱..... ۲-۵-۱. کلی و جزئی
- ۱۰۳..... ۲-۵-۷. کلی طبیعی در رساله ید بیضا
- ۱۰۴..... ۲-۶-۶. مثل افلاطونی

۳. مباحث جهان شناسی

- ۱۰۹..... ۳-۱-۱. جسم
- ۱۰۹..... ۳-۱-۱. تعریف جسم
- ۱۰۹..... ۳-۲-۲. جسم طبیعی و جسم تعلیمی
- ۱۱۱..... ۳-۲-۱. اجزای جوهری جسم طبیعی
- ۱۱۲..... ۳-۳-۳. ترکیب جسم
- ۱۱۳..... ۳-۳-۱. آرای مختلف در ترکیب جسم طبیعی مفرد
- ۱۱۳..... ۳-۴-۴. ماده و صورت
- ۱۱۳..... ۳-۴-۱. صورت
- ۱۱۴..... ۳-۴-۲. هیولی
- ۱۱۴..... ۳-۴-۱. کلام شیخ رئیس در اشارات برای اثبات هیولی
- ۱۱۵..... ۳-۴-۲. برهان ابن سینا بر اثبات هیولی

- ۱۱۶.....۳-۴-۲-۲-الف. جواب این برهان
- ۱۱۷.....۳-۴-۲-۲-ب. بیانی دیگر در چگونگی صورت فعلیه جسم طبیعی بدون هیولی
- ۱۱۷.....۳-۴-۲-۳. توقف اثبات ماده و صورت بر نفی جزء لایتجزی
- ۱۱۷.....۳-۴-۲-۴. صورت فصل ماده نیست، بلکه ترکیب جسم از ماده و صورت انضمامی است
- ۱۱۸.....۳-۴-۲-۵. عدم انفکاک ماده از صورت
- ۱۱۹.....۳-۴-۲-۵-الف. ابطال تجویز انفکاک جوهر ماده از صورت
- ۱۱۹.....۳-۴-۲-۵-ب. خلاصه براهین شیخ بر امتناع انفکاک ماده از صورت
- ۱۲۰.....۳-۴-۲-۶. ابطال ترکیب ماده از هیولی و صورت
- ۱۲۰.....۳-۵. مبادی فاعلی و غایی جسم

۴. مباحث نفس شناسی

- ۱۲۳.....۴-۱. مراتب و قوای نفس
- ۱۲۵.....۴-۲. ویژگی‌های نفس انسانی
- ۱۲۵.....۴-۲-۱. نفس در طبیعات شفا
- ۱۲۵.....۴-۲-۲. براهین اثبات تجرد نفس
- ۱۲۵.....۴-۲-۲-۱. برهان اول
- ۱۲۷.....۴-۲-۲-۳. برهان دوم و سوم
- ۱۲۷.....۴-۲-۲-۴. برهان چهارم
- ۱۲۸.....۴-۲-۲-۵. برهان پنجم
- ۱۲۸.....۴-۲-۲-۶. برهان ششم
- ۱۲۹.....۴-۲-۲-۷. برهان هفتم
- ۱۳۰.....۴-۲-۳. حدود نفس با حدود بدن
- ۱۳۱.....۴-۲-۳-۱. تقدّم نفوس کلی و تعلق نفوس مفارق به نفوس جزئی
- ۱۳۲.....۴-۲-۴. ملاک حقیقت انسان
- ۱۳۲.....۴-۲-۴-۱. کلام ملاصدرا در رساله مبدأ و معاد
- ۱۳۴.....۴-۳. عقل و مراتب آن
- ۱۳۴.....۴-۳-۱. اطلاقات عقل
- ۱۳۵.....۴-۳-۲. مراتب عقل
- ۱۳۵.....۴-۳-۳. ریاست عقل مستفاد و عقل قدسی بر جمیع قوا
- ۱۳۵.....۴-۳-۴. حدس و مراتب آن

- ۴-۴. اتحاد عاقل و معقول ۱۳۷
- ۴-۴-۱. تحقیق اتحاد عاقل و معقول به دو معنا ۱۳۷
- ۴-۴-۱-۱. نفی عینیت جوهر نفس با صورت معقول ۱۳۸
- ۴-۴-۱-۲. وجه اشتباه و توهم عینیت ۱۳۸
- ۴-۴-۲. برهان ملاصدرا در اسفار بر اتحاد عاقل و معقول ۱۴۰
- ۴-۴-۲-۱. سنجش سخن ملاصدرا ۱۴۰
- ۴-۴-۳. بیست و دو وجه در تصویر اتحاد عاقل و معقول ۱۴۱
- ۴-۴-۴. انکار قاعده‌ی اتحاد عاقل و معقول در شفا ۱۴۳
- ۴-۴-۵. انحای قاعده‌ی اتحاد عاقل و معقول در اشارات ۱۴۴
- ۴-۴-۵-۱. احتجاج شیخ الرئیس در اشارات بر ابطال اتحاد عاقل و معقول ۱۴۶
- ۴-۴-۶. اتحاد عاقل و معقول در کتاب مبدأ و معاد ۱۴۶
- ۴-۴-۷. بیان مختار شیخ الرئیس در این مسأله ۱۴۹

۵. مباحث خدا شناسی

۵. خداشناسی ۱۵۲
- ۵-۱. علم واجب تعالی ۱۵۲
- ۵-۱-۱. علم واجب نزد ابن‌سینا و دیگران ۱۵۳
- ۵-۱-۲. ارتسام صور معقول در ذات حق ۱۵۳
- ۵-۱-۳. نقد علامه بحرانی بر مسلک بوعلی سینا در علم واجب ۱۵۴
- ۵-۲. ابتهاج واجب به ذات خود ۱۵۶
- ۵-۳. سخن شیخ الرئیس در رساله‌ی عروس در صفات باری تعالی ۱۵۶

۶. مباحث معاد شناسی

۶. معاد ۱۵۹
- ۶-۱. اثبات تجرد نفس و بقای آن بعد مفارقت از بدن ۱۶۰
- ۶-۲. وجوب معاد ۱۶۱
- ۶-۴. تیرنه‌ی حکما از انکار معاد جسمانی ۱۶۲

بخش دوم نقد و بررسی حکمت بوعلی سینا

۱. نقد مباحث وجود شناسی

- ۱-۱. نقد اصالت وجود یا ماهیت ۱۷۶
- ۲-۱. اثبات اصالت وجودی ابن سینا ۱۷۹
- ۱-۲-۱. دکتر یثربی و نفی اصالت وجودی بودن ابن سینا ۱۸۲
- ۲-۲-۱. نقدهای استاد زین الدین زاهدی بر حکمت بوعلی ۱۸۳
- ۳-۱. وجود عرض نیست ۱۸۶
- ۴-۱. وجود مجعول بالذات است ۱۸۷
- ۵-۱. مطلب راهگشا ۱۸۸
- ۶-۱. نقد علامه آشتیانی بر علامه سمنانی ۱۸۸
- ۷-۱. مبحث وحدت وجود و تشکیک وجود ۱۹۱
- ۸-۱. مباحث مختلف وجود از نظر ابن سینا ۱۹۶
- ۱-۸-۱. بداهت وجود ۱۹۷
- ۲-۸-۱. تشکیک وجود ۱۹۸
- ۳-۸-۱. تشکیک وجود آری یا نه ۱۹۹
- ۴-۸-۱. تمایز وجود و ماهیت ۱۹۹
- ۹-۱. وجوه اشراقی فلسفه ابن سینا ۲۰۰
- ۱۰-۱. جواب دکتر دینانی به اشکالات مربوط به مبحث وجود ۲۰۱
- ۲-۱. نقد و بررسی علم ۲۰۴
- ۱-۲-۱. نقد نظر مشائیان در انحصار علم حضوری ۲۰۴
- ۲-۲-۱. اتحاد عالم و معلوم ۲۰۵
- ۳-۲-۱. استعمال «تعقل» در معنای علم حضوری ۲۰۶
- ۴-۲-۱. برهان تضایف درباره اتحاد عالم و معلوم ۲۰۷
- ۳-۱. نقد و بررسی وجود ذهنی ۲۰۹
- ۱-۳-۱. نقد سخن علامه سمنانی در انکار وجود ذهنی ۲۰۹
- ۲-۳-۱. پیشینه بحث وجود ذهنی ۲۱۳

۳-۳-۱. مطابقت ذهن با عین آری یا نه؟ ۲۱۷

۴-۱. نقد و بررسی کلی طبیعی ۲۲۰

۱-۴-۱. چگونگی کلی طبیعی ۲۲۲

۲-۴-۱. کلی طبیعی در نظر ابن سینا ۲۲۳

۳-۴-۱. طرح نزاع بوعلی با مرد همدانی ۲۲۶

۵-۱. نقد و بررسی مُثُل افلاطونی ۲۲۸

۱-۵-۱. انتقاد آقای زین الدین از علامه سمنانی در مبحث کلی و مُثُل ۲۲۸

۲. نقد مباحث نفس شناسی

۱-۲. نقد و بررسی اتحاد عاقل و معقول ۲۳۱

۱-۱-۲. شگفتی ملاصدرا^۱ از اظهارات شیخ الرئیس در باب اتحاد عاقل و معقول ۲۳۲

۲-۱-۲. سیر تطور آرای ابن سینا ۲۳۳

۱-۲-۲. الف. ابطال نظریه اتحاد عاقل و معقول ۲۳۳

۲-۱-۲. ب. اثبات اتحاد عاقل و معقول ۲۳۴

۳. نقد مباحث خدا شناسی

۳- خداشناسی ۲۳۷

۱-۳. علم حق تعالی ۲۳۷

۱-۱-۳. علم حق به ماسوای خود ۲۳۷

۲-۱-۳. خلاصه نظر شیخ الرئیس درباره علم تفصیلی واجب به غیر ۲۳۹

۳-۱-۳. علم واجب به متغیّرات ۲۴۰

۴-۱-۳. علم حق به جزئیات ۲۴۲

۵-۱-۳. بررسی نظریه ی ارتسام صور ۲۴۲

۱-۳-۵-الف. مخالفت ملاصدرا با مشائیان در دو امر است ۲۴۳

۲-۳. وجود خدا ۲۴۴

۳-۳. صفات خداوند ۲۴۵

۴-۳. سخن آخر در خداشناسی ۲۴۶

۴. نقد مباحث معاد شناسی

۴. نقد و بررسی معاد ۲۴۹

۲۴۹ ۱-۴. استحاله اعاده معدوم
۲۵۲ ۲-۴. معاد جسمانی در نظر ابن سینا
۲۵۲ ۱-۲-۴. معاد جسمانی ابن سینا در نظر دیگران
۲۵۴ ۵. نتیجه گیری
۲۶۳ منابع
۲۶۵ پیوست الف:

مقدمه

کلیات تحقیق

کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسأله تحقیق

بدون تردید شیخ الرئیس ابوعلی سینا، فیلسوف بزرگ مشائی، جایگاه ویژه‌ای در میان فیلسوفان جهان اسلام دارد و تاریخ شاهد این مطلب است که در طول زمان اندیشمندانی به شرح و تبیین افکار و نظریات این فیلسوف پرداخته‌اند. علامه حائری مازندرانی مشهور به «علامه سمنانی» یکی از افراد برجسته‌ای است که در دوره معاصر مطالعات گسترده‌ای درباره ابن‌سینا انجام داده است. حاصل مطالعات ایشان کتاب حکمت ابوعلی سینا است. این کتاب مجموعه‌ای است شامل چهار مبحث طبیعات، مستدرکات، الهیات و رسایل فلسفی که در پنج جلد به چاپ رسیده است. به رغم شهرت این کتاب، به سبب حجم زیاد کتاب و وجود مطالب و مباحث غیرضروری و حتی غیر لازم و اطاله‌ی کلام و نداشتن نظم و انتظام در بیان مطالب و نیز نثر ناهموار آن، مورد استفاده‌ی اهل فلسفه قرار نمی‌گیرد و امروزه طالبان فلسفه رغبت زیادی به مطالعه آن ندارند.

در عین حال، جزو معدود آثاری به زبان فارسی است که از موضعی غیر صدرایی و حتی ضد صدرایی در تبیین و تفسیر حکمت سینوی پرداخته است. از این رو برای تتبع و تحقیق درباره‌ی آرای شیخ الرئیس مطالعه‌ی آن دربایست است. به همین دلیل با عنایت به این نکات لازم است منتخباتی از این کتاب، با نظمی قابل قبول و با اصلاحاتی در نگارش فراهم آید به گونه‌ای که مورد استفاده‌ی طالبان فلسفه‌ی سینوی قرار گیرد.

به همین جهت لازم است برای تبیین آرای علامه سمنانی، ابتدا عصاره و نتیجه‌ی تلاش‌های ایشان در زمینه حل مشکلات فلسفی به طور خلاصه طرح و

بررسی گردد و پس از روشن شدن ضعف و ناتوانی نظریات فلسفی ایشان، مورد تحلیل و نقد قرار گیرد. از این رو ضروری می‌نماید که نخست گزیده‌ای از مباحث مطرح شده در این کتاب فراهم آید که متضمن مهمترین آرای علامه سمنانی یا نقدهای ایشان به مبانی حکمت متعالیه و یا تفرد ایشان در شرح و تحلیل آرای ابوعلی باشد و از آن پس در بخش دیگری کار نقد و داوری انجام پذیرد.

۲-۱. سؤال‌های تحقیق

موضوع اصلی این تحقیق بررسی و سنجش قرائت علامه سمنانی از حکمت ابوعلی سینا است. برای نیل به این مقصود لازم است این بررسی را در سه حوزه و بر محور پرسش‌های سه‌گانه زیر انجام دهیم:

۱. آیا علامه سمنانی قرائت معتبر و سازگاری از حکمت سینوی عرضه کرده است؟

۲. آیا نقدهای او بر تلقی پیشینیانی چون ملاصدرا از حکمت سینوی وارد است؟

۳. انتقادهای او به مبانی حکمت صدرایی چطور؟

۳-۱. فرضیه‌های تحقیق

بر حسب مطالعات مقدماتی ما، پاسخ‌های محتمل یا فرضیه‌های ما که معطوف به پرسش‌های مزبورند، به قرار زیر است:

۱. خیر، قرائت علامه سمنانی کاملاً معتبر و سازگار نیست. آن مرحوم در مواردی به طور گزافی به تفسیر و تاویل آرای شیخ‌الرئیس پرداخته است.

۲. به نحو موجهی کلیه نمی‌توان داوری کرد. اما در اغلب موارد مزحوم سمنانی تلقی صواب پیشینیانی چون ملاصدرا از آرای ابن سینا را نادرست پنداشته و آنها را نقد کرده است، در حالی که خود او دچار اشتباه شده است.
۳. اکثر انتقادهای علامه سمنانی بر مبانی حکمت صدرایی وارد نیست و ناشی از بدفهمی اصل مسأله است.

۱-۴. تصویری کلی از کتاب بوعلی سینا

کتاب حکمت بوعلی سینا اثر مفصلی است به زبان فارسی در شرح و تبیین آرای ابن سینا در زمینه‌ی الهیات خاصه و عامه، طبیعیات و عرفان که در پنج جلد تحت عنوان حکمت بوعلی سینا به چاپ رسیده است.

جلد اول: درباره‌ی طبیعیات جسمانی و روحانی، تجرد نفس و اصالت ماهیت است. در مقدمه آن برخی از مسائل مهم منطق آمده است. مؤلف در ضمن مباحث، مطالب برخی از رسائل را، مانند رساله خیام در اصالت ماهیت، رساله عیون المسائل و اثبات المفارقات فارابی و رساله العروس ابن سینا و بخش‌هایی از رساله الفردوس و تلخیص رساله ارسطو ذکر کرده است.

جلد دوم: شامل مستدرکات و شرح حال ابن سینا و برخی از مصطلحات فلسفی است.

جلد سوم: درباره‌ی الهیات عام و خاص است و مباحث آن را اقسام موجودات، مفهوم وجود، اصالت ماهیت، مفهوم عدم و اثبات واجب تشکیل می‌دهد. در این جلد آرای برخی از فلاسفه و عرفا مانند شیخ اشراق، جامی، محی‌الدین، ملاطفیل قزوینی و فاضل نائینی ذکر شده است.

جلد چهارم: درباره‌ی الهیات خاصه و شامل دو باب در اثبات واجب و طرق الی الله است. در این جلد داستانهای عرفانی ابن سینا نیز شرح داده شده است.